

АРГАНІЗАЦЫІ, АСЯРОДКІ, ГУРТКІ, КЛУБЫ¹

АКАДЭМІЧНЫ АСЯРОДАК (1960—70-я) – абагульненая назва групаў і асобных людзей у Акадэміі Навук Беларусі, якіх характарызавалі дэмакратычныя перакананні і спробы легальнай актыўнасці ў тагачасных умовах.

Дысідэнцкі рух сярод беларускай інтэлігенцыі ў паслясталінскі час адрозніваўся ад рухаў, якія існавалі ў метраполіі – ён быў пераважна нацыянальна-патрыятычным. Камуністычны рэжым ставіў сваёй мэтай духоўнае вынішчэнне беларускага этнасу, яго поўную русіфікацыю. Таму асноўны націск рабіўся на выцясненне беларускай мовы з усіх сфераў ужытку, і асабліва грамадска-палітычнай, на пазбаўленне народа гістарычнай памяці і замбаванне яго абэцэдаршчынай.

У такіх умовах нават публічнае выкарыстанне беларушчыны аб'ектыўна было праявай антыкамунізму, формай супраціўлення існаму рэжыму. Носьбіты літаратурнага беларускага слова знаходзіліся на ўліку ў адпаведных установах, яны былі пад пільным наглядам, як нацыяналісты, і адпаведна, як антысаветчыкі і антыкамуністы, калі не яўныя, то ў патэнцыі.

Яшчэ адно адрозненне беларускага дысідэнцтва ад маскоўскага ў тым, што яго ўдзельнікі заставаліся невядомыя грамадскасці, бо ў Менску не было ні замежных амбасад, ні прадстаўнікоў іншаземных сродкаў масавай інфармацыі. Адбывалася цкаванне іншадумцаў, звальненне іх з працы, зняволенне ў турмах і псіхіятрычных лякарнях, але водгулле падзей глухла, як у чорным мяшку, у павуцінні ўсеагульнага замоўчвання.

Абстаноўка 1960-х у краіне характарызавалася далейшай ліквідацыяй беларускага школьніцтва, беларускамоўнага перыядычнага друку. Нават айчынную літаратуру пачыналі ўжо вывучаць па расійскіх перакладах, а чынавенства спяшалася здзейсніць заклік Хрушчова хутчэй прыйсці да камунізму, пазбавіўшыся роднай мовы. Становішча ж у Акадэміі Навук Беларусі могуць тлумачыць такія факты: дырэктар Інстытуту мовазнаўства не ўмеў гаварыць па-беларуску, тым больш не карысталіся беларушчынай дырэктары іншых навуковых інстытутаў, навуковая літаратура за рэдкімі выключэннямі друкавалася па-расійску. І такая антыбеларуская завядзёнка практыкавалася ва ўсіх акадэмічных структурах. Прыём у аспірантуру ішоў праз шчыльнае партыйна-кэгебіскае сіта. Дый увогуле значная частка супрацоўнікаў, асабліва звязаных з беларусазнаўствам, з'яўлялася спецагентурай.

Усеагульная і ваяўнічая палітыка русіфікацыі выклікала пратэст многіх з беларускай інтэлігенцыі, у тым ліку і акадэмічнай. Праўда, далёка не кожны адважваўся на выказванне сваёй пазіцыі, тым больш на нейкія дзеянні. Хоць “хрушчоўская адліга” быццам яшчэ і працягвалася, але страх глыбока ўеўся ў гены беларуса. У выніку ўжо з пачатку 1960-х у асяроддзі маладых навукоўцаў і аспірантаў пераважна гуманітарных навуковых інстытутаў Акадэміі пачынае складвацца нефармальнае кола аднадумцаў, каму “попел Клааса грукаў у сэрца”. Рух не быў фармалізаваны, не вялося ні спісаў, ні пратаколаў, не прымалася нейкіх пісьмовых рашэнняў. Некаторыя яго ўдзельнікі нават не былі між сабою знаёмыя. Напрыклад я з Валянцінам

¹ Апроч рэлігійных рухаў.

Рабкевічам, хоць і “праходзіў па адной справе”, асабіста сустрэўся шмат пазней.

Удзельнікі руху трапілі ў сталіцу ўжо пераважна нацыянальна свядомымі асобамі. Знамянальна, што большасць з іх паходзіла з Заходняй Беларусі, або пэўны час там працавала. Менавіта на захадзе нашага краю яны знаходзілі яшчэ жывых носьбітаў заходнебеларускага незалежніцкага руху, там маглі знаёміцца і з віленскімі беларускімі выданнямі, якіх нямала дзе ацалела ў куфрах і на паддашках.

Вось імёны тых, хто ў 1974—75 быў звольнены з працы як нацыяналіст (прозвішчы падаю ў алфавітным парадку):

Каўрус Алесь, старшы навуковы супрацоўнік Інстытуту мовазнаўства; нарадзіўся на Мядзельшчыне;

Лапуць Віктар, загадчык аддзелу Інстытуту геалогіі; нарадзіўся на Капыльшчыне ў сям’і, дэпартаванай у 1937 у Казахстан, вучыўся ў Львове, нацыянальна абудзіўся пад уплывам Уладзімера Караткевіча і Сцяпана Міско;

Міско Сцяпан, старшы навуковы супрацоўнік Інстытуту мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; нарадзіўся на Слонімшчыне;

Пазьняк Зянон, аспірант Інстытуту мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; нарадзіўся на Івейшчыне;

Прашковіч Мікола, старшы навуковы супрацоўнік Інстытуту літаратуры; нарадзіўся ў Бярэзінскім р-не, працаваў настаўнікам на Смаргоншчыне;

Рабкевіч Валянцін, старшы рэдактар Беларускай Савецкай Энцыклапедыі; нарадзіўся на Капыльшчыне, працаваў журналістам на Браслаўшчыне і Валожыншчыне;

Чарняўскі Міхась, старшы навуковы супрацоўнік Інстытуту гісторыі; нарадзіўся і настаўнічаў на Мядзельшчыне.

Былі таксама ўдзельнікі А. а., у дачыненні якіх абмежаваліся “прафілактычнымі размовамі” і запалохваннем.

Светапогляд і патрыятычная пазыцыя ўсіх гэтых людзей фармаваліся:

– заходнебеларускай традыцыяй (кантакты з жывымі яе носьбітамі, знаёмства з адпаведнай патрыятычнай літаратурай);

– традыцыямі беларусізацыі другой паловы 1920-х (праз знаёмства з тагачаснай літаратурай, якая ацалела ад знішчэння);

– узнаўленнем гістарычнай памяці (забароненыя кнігі В. Ластоўскага, У. Ігнатоўскага, Я. Смоліча, польскамоўныя выданні);

– дзейнасцю беларускай эміграцыі (праз Радзё “Свабода” і дзякуючы “выкрывальным” савецкім публікацыям, з якіх мы выбіралі патрэбную інфармацыю);

– уплывам украінскага нацыянальна-вызвольнага руху (праз кантакты з навукоўцамі Акадэміі Навук Украіны) і ў некаторай ступені аналагічных рухаў у краінах Балтыі;

– уплывам расійскага дысідэнцкага руху (праз самвыдат);

– сціслымі кантактамі з прадстаўнікамі старога беларускага Адраджэння, якія вярнуліся з канцлагераў, або з іх бліжэйшымі родзічамі (Язэп Сушынскі, Ларыса Геніюш, Мікола Улашчык, Паўліна Мядзёлка, у некаторай ступені Гаўрыла Гарэцкі, жонка Аркадзя Смоліча і інш.).

Амаль кожны з А. а. меў кантакты з аднадумцамі па-за Акадэміяй – з універсітэцкай групай студэнтаў-філфакаўцаў, з аб’яднаннем “На Паддашку”, куды ўваходзілі пераважна менскія мастакі і мастацтвазнаўцы; з

групоўкамі Гарадзеншчыны (Ларыса Геніюш, Алесь Балакоз і інш.), Маладзечна (Генадзь Кахановіч, Мікола Ермаловіч і інш.), Баранавічаў, Наваполацку, некаторымі афіцэрамі і курсантамі ВІРТУ. Важную ролю ў тагачасным патрыятычным руху адыгрывалі таксама мастак Лявон Баразна (забіты пры загадкавых абставінах у 1972) і асабліва Уладзімір Караткевіч.

Было ў нашым асяроддзі некалькі асоб, якія “не засвечваліся” і практычна не ўдзельнічалі ў сходках, але яны назапашвалі і хавалі інфармацыю. Іх задачай было ўцялець пры магчымым разгроме руху і арыштах і стаць перадатчыкам ідэі Адраджэння наступнікам. Прозвішчаў іх я не буду называць і зараз.

Каля А. а. круціліся і пэўныя людзі, якіх мы падазравалі ў сувязях са спецслужбамі. Даходзіла таксама інфармацыя, што намі цікавяцца “куратары” з КГБ. Так што пра існаванне нейкіх формаў патрыятычнага руху ў Акадэміі Навук “там” здагадваліся.

Сярод нас камуністаў былі адзінкі, але ўсе мы разам з’яўляліся па сутнасці антыкамуністамі і дэмакратамі па перакананнях. Аднак мы свядома імкнуліся пазбегнуць магчымых абвінавачанняў у антыкамунізме. Мы сыходзілі з таго, што беларускай адраджэнскай інтэлігенцыі, гатовай да нейкіх дзеянняў, на той час было вельмі мала. Наш даволі кволы рух было лёгка прыдушыць, і мы не маглі траціць сілы яшчэ і на агульнадэмакратычныя задачы. Лічылася, што гэтым можа займацца маскоўская інтэлігенцыя, мы ж павінны былі канцэнтраватца на нацыянальным. Нават у час акупацыі Чэхаславацкіны ў 1968 пасля цяжкага роздуму і дыскусіі было вырашана ўстрымацца ад публічных акцый пратэсту.

Чым займаўся А. а.?

Адбываўся збор вуснай і друкаванай інфармацыі – успамінаў, кніжак і часопісаў пераважна віленскага друку або часоў Інбелкульту. Дзеля гэтага ладзіліся паездкі па вёсках і мястэчках Заходняй Беларусі, дзе, па нашых звестках, яшчэ жылі старыя настаўнікі, дзеячы Грамады або КПЗБ. Асабліва плённымі былі экспедыцыі да віленскіх букіністаў. Здабытае чыталася, нярэдка размнажалася фотаспосабам або друкаркамі, перадавалася сябрам і знаёмым, студэнтам. Такім чынам адбывалася патрыятычная самаадукацыя і адукацыя.

Даволі рэгулярна ладзіліся сустрэчы з ветэранамі беларускага Адраджэння. Яны адбываліся ў асноўным на кватэры ўдзельніка Першага Усебеларускага Кангрэсу Язэпа Сушынскага. У іншых выпадках мы збіраліся пераважна ў пакоях аспіранцкага інтэрнату на Акадэмічнай, або інтэрнату для навуковых супрацоўнікаў на вул. Сурганава. Часта сустракаліся і на кватэры Уладзіміра Караткевіча. Абмяркоўваліся пытанні палітычнага і нацыянальнага жыцця, рабіліся спробы аналізу і вызначэння перспектываў, абгаворваліся магчымыя шляхі ўздзеяння на сітуацыю.

Вяліся пошукі аднадумцаў і ўсталяванне з імі кантактаў, прыцягненне іх у кола нашых інтарэсаў. Асабліва ўвага кіравалася на студэнтаў. Шукаліся таксама іншыя патрыятычныя асяродкі. Былі завязаны даволі шчыльныя сувязі з украінскім нацыянальным рухам (пераважна з дапамогай Міколы Прашковіча і аспіранта-украінца, які навучаўся пры адным з нашых акадэмічных інстытутаў).

Сябры А. а. стараліся знаходзіць здольных школьнікаў з беларускіх сем’яў і дапамагаць ім атрымаць вышэйшую адукацыю. Заахвочвалі выпускнікоў ВДУ

з патрыятычнымі перакананнямі да паступлення ў аспірантуру. Стараліся правесці сваіх людзей на патрэбныя службовыя пасады, заахвочвалі іх да паступлення ў КПСС, разумеючы істотную ролю гэтай структуры. Сярод нас быў папулярны лёзунг: “Усе прыбалтыйскія нацыяналісты – камуністы”.

КГБ ушчыльную занялося А. а. летам 1973. Рэпрэсіўная хваля накацілася з Украіны, дзе да гэтага часу поўным ходам ішоў разгром тамтэйшага патрыятычнага руху. На допытах і пры вобысках трапілі на сляды сувязяў з Беларуссю. У руках гэбістаў апынуліся лісты некаторых нашых сяброў з ацэнкай нацыянальнай палітыкі КПСС і з планамі каардынацыі супраціву ёй. Допыты ў Менску і іншых гарадах Беларусі разгарнуліся летам 1973. Па прыкладных разліках “на суб'яседаванні” трапіла агулам да сотні навукоўцаў, выкладчыкаў ВНУ, настаўнікаў, студэнтаў. Мяркуючы па пытаннях на допытах, спецслужбы стараліся прыпісаць нам стварэнне падпольнай нацыяналістычнай арганізацыі, з адпаведным кіраўніцтвам, структурай і сувязямі з замежжам. Асабліва цікавіліся асобай Уладзіміра Караткевіча, якому, здаецца, меркавалася надаць ролю лідэра беларускіх нацыяналістаў. Не міналі ўвагай і Ларысу Геніюш.

З версіяй КГБ аб існаванні падпольнай нацыяналістычнай арганізацыі нічога не атрымалася. Вышэйшае камуністычнае кіраўніцтва Беларусі не было зацікаўлена ў раздмухванні справы “аб нацыяналістах”. У рэспубліцы, жыхары якой з энтузіязмам пагалоўна ператвараліся ў расійскамоўных савецкіх людзей, не магло быць нацыяналізму! Аднак гэбісцкае начальства, як сведчылі нашыя інфарматыры з ЦК КПБ, было іншай думкі. Яно чакала за праведзеную работу падзякаў і ўзнагарод і апелывала да Масквы. Адтуль прыехаў адпаведны эмісар, які азнаёміўся са справамі і рэпрэсіўная машына закруцілася зноў. Да пакарання (звальнення з працы) былі найперш вылучаныя Алесь Каўрус, Сцяпан Міско, Мікола Прашковіч, Валянцін Рабкевіч і Міхась Чарняўскі. Выбралі тых, хто найбольш засвяціўся радыкальнасцю пазіцыі або выказванняў, і асабліва на каго былі рэчавыя доказы “віны”. У Прашковіча гэта былі лісты ва Украіну, я ж перавёз у Беларусь рукапіс вядомай тымі часамі працы І. Дзюбы “Інтэрнацыяналізм ці русіфікацыя”.

Зімой 1973—74 вялася ідэалагічная падрыхтоўка акцыі пакарання. Партыйныя прапагандысты па ўсёй Беларусі пачалі ў лекцыях расказваць аб выкрыцці нацыяналістычнай арганізацыі, якая рыхтавалася адарваць Беларусь ад “сям'і братніх народаў СССР”, прэтэндавала на адабранне ад Расіі Смаленшчыны і Браншчыны, ну і, канешне ж, імкнулася да рэстаўрацыі капіталізму. Называліся канкрэтныя прозвішчы ўдзельнікаў падполля. Чорная ж прапаганда ішла значна далей. Драбнейшыя партыйныя функцыянеры распускалі чуткі аб сувязях з замежнымі цэнтрамі, аб вагонах антысавецкай і нацыяналістычнай літаратуры, аб падвалах са зброяй. Не забывалася і маральнае аблічча нацыяналістаў. Тады яшчэ не былі ў модзе наркатыкі, таму нам стараліся прыпісаць п'янства.

За ўдзельнікамі арганізацыі і іх сямейнікамі было ўстаноўленае пастаяннае назіранне. Віжы не адставалі ні на крок, нават сачылі, што жонкі купляюць у гастронамах. Раптам з'явіліся некаторыя даўнія і ўжо паўзабытыя знаёмыя, якія загарэліся сяброўскімі пачуццямі, жаданнем унікнуць у сутнасць справы і, зразумела, дапамагчы. Да слова сказаць, калі кампанія барацьбы з нацыяналістамі прайшла, яны зноў зніклі з нашага небасхілу.

У акадэмічных інстытутах акцыю пакарання арганізоўваў парткам Акадэміі (сакратар парткаму – П. Петрыкаў). У сакавіку справа дасягнула апагею. Даваенным камсамольцам, якія яшчэ памяталі барацьбу з “ворагамі народа”, даручалася пісаць лісты абурэння з патрабаваннем кары вінаватым. Супрацоўнікам укладвалася ў вушы, што нас за гэтыя правіннасці ў трыццаць сёмым расстралялі б, а так толькі трэба звольніць з працы. У аддзелах праводзіліся сходы, дзе кляймолі нацыяналістаў, якія вайной “палілі беларускія вёскі і тапілі дзяцей у калодзежах”. З вуснаў партфункцыянераў гучалі заклікі прыгледзецца да ўсіх, хто размаўляе па-беларуску. Напярэдадні пасяджэння Вучонай рады Інстытуту гісторыі з яе членамі вяліся прафілактычныя размовы, у якіх указвалася, як яны павінны галасаваць. І некаторыя радцы, якія падзялялі мае перакананні, прасілі прабачыць іх, што будуць галасаваць за маё звальненне з працы. Страх кіраваў людзьмі.

Аднак большасць супрацоўнікаў Інстытуту спачувала мне. Калі, працуючы больш года рабочым на адным невялікім менскім прадпрыемстве, я з’яўляўся ў родным Інстытуце, толькі адзінкі, прыкмеціўшы мяне ў калідоры, збягалі ў бліжэйшы туалет. Іншыя паціскалі руку, казалі: “Трымайся!” Найбольш смела выказвалі пазіцыю некаторыя расійцы і габрэі, яны не баяліся абвінавачанняў у беларускім нацыяналізме. Сярод іх асабліва хочацца згадаць добрым словам сёння ўжо нябожчыкаў Зіновія Юльевіча Капыскага і Аляксея Рыгоравіча Мітрафанова. Удзячны я за дапамогу таксама Валянціне Караткевіч і асабліва Максіму Танку. А таксама тым работнікам ЦК КПБ, якія насуперак супраціўленню асобных акадэмічных чыноўнікаў садзейнічалі майму вяртанню летам 1975 у Інстытут гісторыі.

Некалькі пазней, так бы мовіць наўздагон, па тых жа абвінавачаннях у нацыяналізме былі звольненыя з працы Зянон Пазыняк, Віктар Лапуць, а таксама старшы выкладчык Інстытуту замежных моваў Павел Дзядзюля.

Бадай найбольш несамавітае адчуванне было з-за інфармацыйнай блакады. Рукапісы кніжак і артыкулаў удзельнікаў А. а. выкідаліся з планаў выдавецтваў і з рэдакцый, з усіх публікацый выкрэслівалася нават упамінанне іх прозвішчаў, забаранялася рабіць спасылкі на іх працы. Чалавек быццам знікаў з белага свету, як ніколі і не жыў!

Пасля звальнення з Інстытутаў нам была даступная толькі нейкая фізічная праца, але ў сістэме Акадэміі мне, напрыклад, не дазволена было нават уладкавацца вартаўніком у Батанічным садзе. Не было гутаркі і аб працы выкладчыкам, або якім музейным работнікам. Але я, калі папраўдзе, задаволіўся месцам рабочага на Вытворча-мастацкім камбінаце пры Саюзе мастакоў Беларусі, куды трапіў з дапамогай аднадумцаў-мастакоў. Гэта мне адпавядала – палову месяцу цягаючы мяхі з цэмэнтам, або грунтуючы фанерныя шчыты пад плакаты з перадавікамі вытворчасці, я зарабляў неабходны грашовы мінімум, а рэшту часу мог аддаваць навуковым заняткам. Я быў перакананы, што мы прыкладна праз год зможам вярнуцца на ранейшую працу. Прынамсі так было абяцана Максіму Танку ў “Высокім доме” (ЦК КПБ), дзе таксама знаходзіліся людзі, якія нам спачувалі. Раней вярнуцца было нельга, бо гэта “залежала толькі ад Масквы”. Праўда, “органы” былі не супраць спавіць мяне куды-небудзь за межы Беларусі, і праз адну асобу нават прапаноўвалася месца музейнага работніка далёка адсюль.

Які ж быў далейшы лёс удзельнікаў А. а., тых, каго я найбольш ведаў? Практычна ўсе яны захавалі актыўную творчую і патрыятычную пазіцыю,

працягнулі працу як навукоўцы, удзельнічалі і ўдзельнічаюць у палітычным і грамадскім жыцці. Праўда, у першыя гады ім стваралі цяжкасці з публікацыямі і, зразумела, яны заставаліся “невязнымі” за мяжу ажно да “перабудовы”. Каўрус праз нейкі час пачаў працаваць у адным з выдавецтваў, а пазней у Педагагічным інстытуце. У выдавецтва “Мастацкая літаратура” ўладкаваўся Рабкевіч. Місько, як удзельнік Другой Сусветнай вайны, дамогся вяртання ў Інстытут, пазней пайшоў на пенсію. Быў вернуты на працу ў Акадэмію Навук і Пазьняк, але ў Інстытут гісторыі, дзе да гэтага часу склаўся прязны яму творчы калектыў. У гэты ж Інстытут летам 1975 вярнуўся і я. Лапуць нядаўна памёр. Не вытрымала сэрца і ў Рабкевіча. Найбольш цяжка склаўся лёс Прашковіча. Пасля ўсіх гэтых падзеяў у яго адбыўся душэўны надлом. Ён цяжка захварэў на паралюш ног і згарэў у вясковай хаце, не здолеўшы выпайці з агню.

Літ.: Арлоў У. Адзін у трох іпастасях: Нататкі няўдзячнага вучня // *ЛіМ*. 1990. XI. 16; Антановіч С. “Быць ідэйна свядомымі!” Заўвагі на палях стэнаграмы Красавіцкага (1974 г) пленума ЦК КП Беларусі // *ЛіМ*. 1991. V. 10; Каўрус А. “Сочтёмся славою...”, альбо Крыху пра міфатворчасць // *Наша слова*. 1993. IX. 15, № 37; Міско С. Міфы застаюцца толькі міфамі // *Менская грамада*. 1994, ліпень, № 1 (6); Рабкевіч В. Група пяцёрх // *Наша Ніва*. 1995, № 3; Лыч Л., Навіцкі У. *Гісторыя культуры Беларусі*. Мн., 1996. С. 374—375; *Ля вытокаў*. С. 11—12; *Дэмакратычная апазыцыя*, с. 103—109; Чарняўскі М. Акадэмічны патрыятычны асяродак (1960-я гады) // *Шуфляда*. Т. 1, 1999. С. 55—64.

Міхась М. Чарняўскі

БЕЛАРУСКАЯ РЭВАЛЮЦЫЙНАЯ ПАРТЫЯ – падпольная арганізацыя, створаная ў канцы 1950-х гадах А. Грыгор’евым. У 1960 да яе далучыўся жыхар Берасцейскай вобл. В. Ракашэвіч, які чытаў Статут арганізацыі і падпісаў прысягу. Арганізацыя стаяла на пазіцыях узброенай барацьбы з Савецкай уладай; дзеля гэтага ставілася за мэту стварэнне па Беларусі разгалінаванай падпольнай сеткі. Паводле сцверджання следства, Ракашэвіч спрабаваў абрабаваць сельскую краму дзеля здабыцця грошай для партыі; незаконна захоўваў вінтоўку. Сябры партыі арыштаваны КГБ у верасні 1963. Магчыма, некаторыя эпізоды дзейнасці арганізацыі сфальсіфікаваныя следствам.

Кр.: *ГА РФ*. Ф. 8131, воп. 31, спр. 98102; *РГАНІ*. Ф. 5, воп. 55, спр. 71, арк. 42.

Літ.: 58¹⁰, с. 653; Пыжиков А. В. *Хрущевская «оттепель»*. М., 2002. С. 198.
А. Дз.

БЕЛАРУСКАЯ СЫПЕЎНА-ДРАМАТЫЧНАЯ МАЙСТРОЎНЯ (Беларуская Майстроўня, Майстроўня) – маладзёжнае творчае згуртаванне ў 1979—84 у Менску. Створанае студэнтамі Беларускага Дзяржаўнага Унівэрсітэту (БДУ) і Беларускага Тэатральна-Мастацкага Інстытута на Філалагічным факультэце БДУ. Пазней далучыліся студэнты іншых ВНУ Менску, аспіранты, школьная і рабочая моладзь гораду. Назоў згуртавання падкрэсліваў пераемнасць з беларускім адраджэнскім рухам 1920-х гадоў. Першапачаткова дэклараваная мэта – адраджэнне ў гарадскім асяродку беларускай народнай абраднасці, святаў. Удзельнікі М. вывучалі народныя песні пад кіраўніцтвам кампазітара і

хармайстра Л. Сімаковіч, ладзілі Каляды, Гуканні Вясны, Купаллі ў Менску, Заслаўі, Вязынцы. Святы былі як санкцыянаваныя, так і не дазвольныя ўладамі (Каляды 1979). У 1980 пастаўленая беларуская народная драма “*Цар Максымілян*” (у апрацоўцы У. Галубка) з узмоцненымі патрыятычнымі матывамі і апяваннем іншадумства. М. мэтанакіравана спалучала спеўна-фальклорную дзейнасць з культурна-асветнай і палітычнай. Адраджэнне беларускай народнай культуры разглядалася як аптымальная форма выхавання нацыянальнай свядомасці, форма фальклорна-этнаграфічнага клубу дазваляла весці ўласна палітычную дзейнасць. На зборах удзельнікі М., запрошаныя навукоўцы і дзеячы культуры чыталі лекцыі, праводзілі гутаркі на культурна-гістарычныя, моўныя, палітычныя, эканамічныя тэмы, большасць якіх засноўвалася на цяжкадаступным ў той час матэрыяле (“*Вітаўт Вялікі*”, “*Іван Луцкевіч*”, “*Беларуская Народная Рэспубліка*”). Ладзіліся вечарыны да ўгодкаў М. Гусоўскага, М. Багдановіча, К. Каціноўскага. Арганізаваліся вандроўкі ў памятных мясціны (Вільня, Нясвіж, Ракуцёўшчына, Вязінка і інш.). Вяліся практычныя заняткі па беларускай мове, выпускаліся насценныя газеты, распаўсюджвалася нелегальная прэса (часопіс “*Дюстра дзён*”, “*Аб усім, што баліць*” [“*Гутарк*”]), эмігранцкая, самвыдавецкая літаратура. Удзельнікі М. праводзілі прапагандысцкія і дабрачынныя акцыі, выступалі з канцэртамі, лекцыямі, гутаркамі ў ВНУ, школах, дзіцячых садках, ва ўстановах, у рабочых інтэрнатах, месцах зняволення. У 1983 пры М. утварылася *Таварыства Беларускай Школы* (старшыня – Віктар *Івашкевіч*), якое агітавала адчыняць беларускамоўныя дзіцячыя садкі і школы і актыўна падтрымлівала існуючыя. З 1983 М. працавала ў Палацы культуры Белсаўпрафа. Новай формай дзейнасці сталі талокі на рэстаўрацыйных аб’ектах у Траецкім прадмесці Менску, на археалагічных раскопках. Некаторыя былія ўдзельнікі М. – выпускнікі ВНУ Менску, сталі ініцыятарамі стварэння аналагічных згуртаванняў у Бярэці, Гародні, Маладзечне, Наваполацку і іншых гарадах. Свядомая беларускамоўнасць і палітызаванасць вылучалі М. сярод большасці тагачасных фальклорных калектываў, выклікалі канфлікты з уладай. 13.VI.1984 актывісты М. выйшлі на несанкцыянаваную дэманстрацыю пратэсту супраць зносу помніка гісторыі і архітэктуры – будынку гарадскога тэатра (тэатр “Поляка”) на плошчы Свабоды ў Менску, дзе ў 1852 была пастаўленая першая беларуская опэра “*Ідылія*”. Дэманстрантаў затрымала міліцыя, супраць некаторых распачатае следства. Далейшае існаванне М. стала немагчымым. Пасля спынення дзейнасці М. яе актывісты стварылі ў Менску Маладзёвы клуб імя У. Караткевіча (1985—86) і клуб “*Талака*” (з 1987), якія фактычна сталі пераемнікамі М.

Літ.: Студэнцкая “*Майстроўня*” // *ЛіМ*. 1981.VI.5; Так вясну гукалі... // *Тамсама* 1983.IV.29.

Публікацыі артыкула: *Энцыклапедыя Гісторыі Беларусі*. Т. 1. Мн., 1993. С. 415; *Супольнасць*: Бюлетэнь для беларускіх няўрадавых арганізацыяў. Выпуск 3—4 (5—6). Вясна, 1998. С. 27—28; *Дэмакратычная апазыцыя*, с. 110—111. Скарочаная версія: *БЭ*, т. 2. С. 429.

Вінцук Вячорка

МАЙСТРОЎНЯ – ГЛ. БЕЛАРУСКАЯ СЪПЕЎНА-ДРАМАТЫЧНАЯ МАЙСТРОЎНЯ

Творчы асяродак **“НА ПАДДАШКУ”** – асяродак нонканфармісцкай, пераважна мастацкай, інтэлігенцыі ў Менску. Існаваў з 1966 па 1985.

“Н. П.” – гэта назва майстэрні Яўгена Куліка на праспекце Францішка Скарыны (у той час – Ленінскі праспект) у Менску, насупраць будынку КГБ. Майстэрня і сапраўды была пад самым дахам. Тут збіралася апазіцыйна настроеная беларуская інтэлігенцыя: Лявон Баразна, Зянон Пазыняк, Генадзь Сокалаў-Кубай, Міхась Чарняўскі, Міхась Раманюк, Алесь Разанаў, Зьміцер Санько, Віктар Маркавец, Алесь Марачкін. Майстэрня, па сутнасці, была дыскусійным клубам. Тут абмяркоўвалася культурная, а ў звязцы з ёю, і грамадска-палітычная сітуацыя ў краіне. Але адначасова тут нараджаліся ідэі і праекты розных акцыяў, якія ажыццяўлялі сябры гэтага асяродку.

Ва ўмовах таталітарнага рэжыму і навязанага Беларусі каланіяльнага статусу асветніцтва і прапаганда нацыянальнай культуры былі формай барацьбы за беларускасць. Практычным вынікам дыскусіяў “Н. П.” стаўся шэраг мастацкіх выставаў, прымеркаваных да юбілейных датаў беларускай культуры. Асаблівасцю гэтых выставаў была выразная канцэптуальнасць, нацыянальная арыентаванасць, нонканфармізм. У гэтым сэнсе яны выгодна адрозніваліся ад тых экспазіцыяў, што траплялі пад ідэалагічную цэнзуру з боку адпаведных структураў Саюзу мастакоў, Міністэрства культуры, КПБ і КГБ.

Вялікім поспехам творчага асяродку “Н. П.” можна лічыць выставу да стагоддзя з дня нараджэння Алаізы Пашкевіч (Цёткі) у 1976. Як згадвае Алесь Марачкін, мэтай гэтай культурніцкай акцыі было сцвердзіць, што “ёсць у нас, як і ў іншых святыня”. Творы экспанаваліся ў выставачнай зале Саюзу мастакоў у Менску, потым у Жодзіне, у клубе аўтазаводу. У Жодзіне шэраг твораў быў пашкоджаны хуліганамі. Нельга выключыць, што варварскі ўчынак быў здзейснены “па наводцы”, што за хуліганамі стаялі пэўныя сілы. Тагачаснае кіраўніцтва Саюзу мастакоў БССР зрабіла ўсё, каб жодзінскі скандал не меў розгаласу.

Наступная значная акцыя – выстава да юбілею Міколы Гусоўскага (1980). Калі выстава да стагоддзя Цёткі была праігнараваная ўладай і, адпаведна, афіцыйнай прэсай, дык гэтая мела пэўны розгалас у бэсэсэраўскіх СМІ. Рэч у тым, што рашэннем UNESCO юбілей Міколы Гусоўскага быў унесены ў Сусветны каляндар выдатных культурных падзей. У гэтых абставінах не адзначыць падзею было для кіраўніцтва БССР тое ж самае, што прадэманстраваць усяму свету абьякавасць, ці нават варожасць да беларускай нацыянальнай культуры. Адзначыць – паспрыяць распаўсюджванню ў Беларусі нацыяналістычных настройў. Вырашылі ўсё ж юбілей аўтара *“Песні пра зубра”* адсвяткаваць, але трактаваць беларускага генія як носьбіта духовае велічы *“ўсходнеславянскіх народаў”*. А паколькі ніякіх святочных мерапрыемстваў падрыхтавана не было, давялося ўхапіцца за паўпадпольную, “нацыяналістычную” выставу, надаць ёй афіцыйны статус. Але афіцыйнае – значыць падцэнзурнае. Ад мастакоў запатрабавалі зняць з экспазіцыі творы, у якіх прысутнічае герб *“Пагоня”*. Тыя, зразумела, адмовіліся. Астатнія іх падтрымалі і заявілі: калі здымуць гэтыя творы – мы паздымаем свае, і выставы ўвогуле не будзе. Экстрэмальныя абставіны прымусілі ўладу саступіць: ніводзін твор не быў зняты з экспазіцыі.

Пасля гэтага асяродак “Н. П.”, так бы мовіць, пашырыў “дыслакацыю”. Сябры асяродку збіраліся ўжо ў майстэрні на вуліцы Дзімітрава ў Менску, гаспадарамі якой былі Алесь Шатэрнік і Віктар Маркавец.

У 1980-я асяродак панёс страты. Улады, занепакоеныя распаўсюджаннем беларускай ідэі, распачалі чарговую хвалю рэпрэсіяў супраць патрыятычнай інтэлігенцыі. Былі звальнены з працы, умацнілася цэнзура. Нягледзячы на гэта, асяродак працягваў культурна-асветніцкую дзейнасць. Па-ранейшаму ладзіліся выставы, сустрэчы, дыспуты. Менавіта ў асяродку “Н. П.” адзначаліся 100-гадовы юбілей Казіміра Малевіча, юбілейныя гадавіны Вацлава Ластоўскага і Язэпа Драздовіча.

Са зменай палітычнай сітуацыі ў Беларусі мастакі асяродку “Н. П.” ўтварылі ядро патрыятычнай Мастацкай суполкі “Пагоня”.

Літ.: *Ля вытокаў*. С. 10—11; *Дэмакратычная апазыцыя*, с. 124—125; На Паддашку. Пра Міколу Ермаловіча, “Гутаркі” і 1970-я [Інтэрв’ю з Яўгенам Куліком] // *Наша Ніва* 2001, № 1, 3—9 студз. (<http://gw.lingvo.minsk.by/nn/2001/01.htm>); Шыбека З. *Нарыс гісторыі Беларусі (1795—2002)*. Мн., 2003. С. 382.

Пётра Васілеўскі

На Паддашку. Пра Міколу Ермаловіча, “Гутаркі” і 1970-я [Інтэрв’ю з Яўгенам Куліком] // *Наша Ніва* 2001, № 1, 3—9.І. [<http://gw.lingvo.minsk.by/nn/2001/01.htm>]:

«Мікола Ермаловіч прыходзіў да нас на “Паддашак” з розных нагодаў і прыносіў свае “Гутаркі”. Першы раз гэта адбылося на пачатку лістапада 1975 г. Дарэчы, у мяне і не засталася той першай гутаркі. Вы ня думайце, што мы былі строга заканысціраванай групай, якая збіралася на патаемныя сходкі і запускала памнажальны апарат. Усё рабілася нашмат больш элемэтарна: давалі калегам пачытаць, і кожны ўжо па сваіх магчымасцях памнажаў. Толькі калі справа тычылася найважнейшых матар’ялаў, мы пускалі ў ход тэхніку: сокавыціскалку, пераабсталяваную пад памнажальную машынку, якой мы нікому не паказвалі. Памятаю, што першая гутарка — гэта быў аркуш паперы, складзены, нібы ў капэрту...

А мы жылі ў той час і мелі сваё кола. У ім былі збольшага мастакі. У той час быў таксама асяродак у Акадэміі Навук. Ну, і Зянон Пазыняк, то гэта проста была асоба, якая была асобна. Мы ніколі не даведваліся ў яго пра ягоныя справы, а ён нас не лічыў такімі заўзятымі падпольшчыкамі.

У 60-х, калі толькі зараджаўся Паддашак, больш-менш сьведамых людзей было замала. І мы займаліся тым, што лічылі патрэбным — у асноўным культурніцкай работай, але абсалютна не цураліся праяваў грамадзкай працы. У грамадзкім пляне ўсё пачыналася з Купальля, з падпольных Купальляў, якія якраз прыпадалі на самыя чорныя гады: 1973, 1974, 1976 г. Падчас сьвяткаваньня Купальля ў Заслаўі ў ваколіцах хадзілі міліцыянты з аўчарамі і стаялі пажарныя машыны, было вусцішна....

Нас тады цікавіла ўсё, што б сьведчыла пра нашу самастойнасць, самабытнасць. Мы нават выпісвалі цытаты з Энгельса, Леніна, дзе нейкім чынам згадвалася пра Беларусь. Цяпер гэта гучыць, магчыма, вельмі сьмешна, а тады такі быў час. І вось зьявіліся ягоныя першыя

публікацыі. Нейкімі прыхапкамі, фрагмэнтамі. Так, спадар Мікола падрыхтаваў кнігу пра старажытную гісторыю Беларусі, як ён яе называў — “100 старонак”. У 1970 г. я папрасіў яе пачытаць. Я сам прачытаў, даў пачытаць блізім сябрам. Барыс Мельнікаў зрабіў фатакопію, хтосьці яшчэ фатакопію, хтосьці перадрукоўваў на машынцы. Тады ўжо з’явіўся ксэракс, але мы карысталіся ім у крайнім выпадку, бо ксэраксы знаходзіліся ў дзяржаўных установах ці бібліятэцы Леніна і друкаваць штосьці было вельмі небяспечна. На таго, хто памнажаў, адразу падала падазрэньне. Трэ было шукаць нейкія іншыя сродкі прапаганды. Тады і нарадзілася ідэя скласьці зборнічак з гістарычных твораў, асновай для якіх стала “Па сьлядох аднаго міту”. Мы, праўда, скарысталі з “паслугаў” ксэраксаў, што з’явіліся ў дзяржаўных установах. З’явілася кніжка без назову. Нават пэўную колькасць экзэмпляраў нам адзін чалавек пераплёў густоўна. У зборнік увайшлі творы, надрукаваныя ў часопісах: артыкулы Ё. Пічэты “Чарговыя пытаньні беларускай гістарыяграфіі”, надрукаваныя ў тагачасным «Польмі», Я. Юха, Г. Штыхава пра Вялікае Княства Літоўскае, пра Унію з Польшчай, Літоўскія Статуты. Іншымі словамі, усё тое, дзе гаварылася пра самастойнасьць ВКЛ. Мой калега нават падкрэсьліваў патрэбныя радкі, за што я вельмі яго ганіў: *«Калі ты разьлічваеш, што гэта дурні будуць чытаць, дык ты вельмі памыляешся»*. Цэнтральным у зборніку было “Па сьлядох аднаго міту”. Мы нават дыскутавалі зь Міколам Ермаловічам у некаторых пытаньнях, удакладнялі, і гэта ўжо быў ня голы першапачатковы тэкст, а з пэўнай рэдактарскай праўкай.

Гутаркі неяк самі сабою разыходзіліся з маёй майстэрні. Здаралася так, што ў іх быў нейкі важны матар’ял, у такім выпадку ён друкаваўся большай колькасцю асобнікаў. Калі б мы гэтым займаліся яшчэ больш актыўна, дык наўрад каб ацалелі цягам 20 гадоў існаваньня Паддашку. Мы абсалютна давяралі адзін аднаму, аднак былі дастаткова замкнёным колам. Гэта ўжо нашыя спадкаемцы, “маладзёны”, што прыйшлі пасья нас, казыраюць тым, што іхная дзейнасьць была накіраваная і вонкі, а ў 70-х быў зусім іншы час.

...Майстэрня была маленькая, 15 квадратных мэтраў, дый групы, што зьбіраліся, былі розныя. З адной размаўлялі пра гэта, зь іншай яшчэ пра нешта. Мы самазасьцерагаліся, можа нават больш, чым трэба. Аднак асяродак быў шырокі, да нас прыяжджалі зь Віцебску Алесь Лабанок, з Рыгі Вячка Целеш, якіх мы пасьвячалі ва ўсе тайны. Асноваю ж Паддашку былі мастакі.

Усё пачалося ў 1966 г., калі я атрымаў майстэрню. Да гэтага зьбіраліся ў прыяцеля, які здымаў пакой. Першымі былі Пеця Драчоў, Валя і Пятро Сьвентахоўскія, Барыс Мельнікаў, Лявон Баразна. Потым з’явіліся Аляксей Марачкін, Віктар Маркавец. У 1972 г. мы разам хавалі Лявона Баразну, і ягоная сьмерць нас загартавала, сцэмантавала.

Паддашак быў “шырокагаліновым прадпрыемствам”. Людзі зьбіраліся ў мяне, але ў кожнага быў яшчэ свой асяродак. Нам нават цяжка нешта было інкрымінаваць, бо мы займаліся гісторыяй, а нават “Польмя” друкавала такое. Застой быў, але што рабіць, Хрушчовы і Брэжневы на нашых вачах вырасталі».

“ПАРТЫЯ СВАБОДЫ РУСКАГА НАРОДУ” (ПСРН) – падпольная антысавецкая арганізацыя, якая існавала ў Гомелі ў 1956—57.

ПСРН была заснаваная 2.XI.1956 на сустрэчы М. Грачухі, памочніка санітарнага лекара абласной санэпідэманстанцыі, з Ф. Казлоўскім, загадчыкам крамы. У прыватнай гутарцы, абмеркаваўшы працэсы ў Венгрыі і Егіпце, знаёмыя прыйшлі да высновы пра неабходнасць заснавання арганізацыі на манер партый, якія існуюць у краінах з дэмакратычнымі традыцыямі. Ініцыятыва сыходзіла ад М. Грачухі. У той жа дзень з гэтай ідэяй быў азнаёмлены прадавец мясакамбіната Г. Віннікаў, які, па ўласных словах, выразіў палкае жаданне далучыцца да незалежнага руху. У тым жа месяцы ў арганізацыю ўступілі электраманцёр Гомельскай ЦЭС М. Дзехцяроў і гравёр фабрыкі “Палесдрук” А. Яткін. Апошні зрабіў пячатку арганізацыі і вынес з фабрыкі шрыфт дзеля вырабу ўлётак і вокладак партбілетаў.

На пасяджэннях бюро ПСРН (5.I і 12.I.1957), якія адбываліся на кватэры Ф. Казлоўскага, быў выпрацаваны Часовы статут і некаторыя праграмныя палажэнні партыі. Асноўнымі пунктамі праграмы былі:

- прызнанне права прыватнай уласнасці на зямлю, вытворчасць і сродкі вытворчасці;

- будаўніцтва дэмакратычнага грамадства;

- адмаўленне кіраўнічай ролі КПСС;

- шматпартыйнасць;

- дэклараванне дружбы народаў Вялікай Расіі і ўсяго свету.

Ад сябраў партыі патрабавалася выкананне задач па паляпшэнні жыцця народа і здзяйснення дэмакратычных асноваў.

Была распрацаваная прысяга сябраў ПСРН: “Клянуся перад абліччам свайго народа аддаць усе сілы вызваленню рускага народа ад камуністычнага прыгнёту”.

Прадугледжваліся таксама розныя сродкі барацьбы з камуністычным рэжымам. М. Грачуха адстойваў паступовую і карпатыўную працу па прыцягненні новых сяброў партыі. Ф. Казлоўскі выступаў за больш радыкальныя дзеянні – за збор зброі, выпуск ўлётак, арганізацыю радыёпрапаганды.

ПСРН быў адпушчаны надта кароткі век. 9.II.1957 былі арыштаваныя М. Грачуха, Ф. Казлоўскі, А. Яткін, крыху раней Г. Віннікаў, а 16.III.1957 – М. Дзехцяроў. 16.IX.1957 рашэннем Судовай калегіі па крымінальных справах Гомельскай абласнога суда сябры арганізацыі асуджаныя: М. Грачуха, Ф. Казлоўскі на 10 год пазбаўлення волі, Г. Віннікаў на 5 год пазбаўлення волі, А. Яткін на 3 гады, М. Дзехцяроў – 1 год. Усе яны абвінавачваліся ў стварэнні антысавецкай арганізацыі, выпрацоўцы Статуту і прысягі, падрыхтоўцы да выпуску ўлётак.

Сярод заснавальнікаў ПСРН былі 2 беларусы, 2 расіян, 1 украінец. Для поглядаў усіх іх характэрнае адмаўленне савецкай дзяржаўнасці і дамінуючай ролі КПСС. Дакументы ПСРН цікавыя для даследчыкаў як сведчанне тагачасных грамадскіх настрояў і чаканняў. ПСРН – гэта перш за ўсё, і галоўным чынам, праява сацыяльнага пратэсту.

Кр.: *Архіў УКГБ па Гомельскай вобл.* Следчая справа № 175.

Літ.: Градзіцкі А. Першы вопыт іншадумства: “Гомельскія дысідэнты” 50-х гг. // *Гомельшчына: старонкі мінулага*. Нарысы. 2-гі выпуск. Гомель, 1996. С.

158—161; Градзіцкі А. Гомельскія дысідэнты 50-х гадоў // *Навіны Палесся+* (Гомель). 1998.IV.29; *Дэмакратычная апазыцыя*, с. 125—126.

Алег Гардзіенка

РУБИНА група – група, у якой абмяркоўваліся праблемы абароны нацыянальных і палітычных правоў яўрэйскага насельніцтва. Стварэнне групы звязанае з паездкай выкладчыка фізкультуры Беларускага Політэхнічнага Інстытута А. Рубіна на Міжнародны маладзёжны фестываль 1957 у Маскве, дзе ён атрымаў ад ізраільскай дэлегацыі брашуру, сустрэкаўся з супрацоўнікамі замежных пасольстваў і замежнымі турыстамі. На працягу 1957—58 разам з Я. Хейфіцам і Г. Ясялевічам абмяркоўваў палітыку савецкага ўрада ў адносінах да яўрэяў. Паводле дадзеных следства Г. Ясялевіч вясной 1958 прывёз з Польшчы, дзе ён быў у складзе спартыўнай дэлегацыі, яўрэйскія часопісы і брашуру “*Пра антысемітызм*”. Усе ўдзельнікі групы асуджаны паводле артыкула “антысавецкая агітацыя і прапаганда” на працэсе 29.IV.1959.

Кр.: ГА РФ. Ф. 8131, воп. 31, спр. 85052; Ф. 9474, воп. 41, спр. 3087.

Літ.: 58¹⁰, с. 521—522; *Рэпрэсаваныя*, Т. 3.

ФАЛЬКЛОРНЫ РУХ – форма дэмакратычнай апазіцыі. Вяўляўся ў ладжанні традыцыйных святаў: Калядаў, Гукання Вясны, Купалля, Дзядоў; у стварэнні суполак, дзе моладзь развучвала народныя песні; у вывучэнні, пашырэнні і кульце фальклору, мовы, гісторыі, а таксама паганства. Паўстаў у 1970-я гг., калі нацыянальная інтэлігенцыя пачала невялікімі групамі прыватным чынам святкаваць Купалле. У сярэдзіне 1980-х гг., з узнікненнем іншых формаў дэмакратычнай апазіцыі, паступова страціў палітычнае значэнне.

Ф. Р. узнік стыхійна і аб'ектыўна. У сярэдзіне 1970-х гг. у Беларусі не існавала арганізаванай пераемнасці палітычнай апазіцыі, таму апазіцыя нараджалася наноў – у першую чаргу, у сферы культуры, гістарычнай свядомасці, мовы, мастацтва. Маладыя людзі, пераважна студэнты-гуманітарыі, выказвалі пратэст супраць занядання нацыянальных традыцыяў у горадзе, пасля – супраць адмаўлення гэтых традыцыяў уладамі, нарэшце, – супраць саміх гэтых уладаў. Так Ф. Р. аб'ектыўна напаўняўся палітычным зместам, каб пасля “перадаць” гэты змест іншым формам дэмакратычнай апазіцыі: непадцензурнаму друку, падпольным палітычным групам і асяродкам, выліцца ў палітычныя акцыі.

Ф. Р. хоць і не меў выгляду адкрытага палітычнага пратэсту, тым не менш ярка вылучаўся на тле агульнай ідэалагічнай аднастайнасці ў грамадстве, што прыводзіла да пераследу Ф. Р. з боку ўладаў. Так, у 1979 у Менску міліцыя разагнала Каляды “*Майстроўні*”, а ў 1985 – Купалле на Нёмане. У фальклорныя суполкі ўкараняліся агенты КГБ, а самі суполкі выганяліся з памяшканняў (“*Майстроўня*”). Падставаю для пераследу былі нацыяналізм, гутаркі антысавецкага зместу, распаўсюджванне забароненай уладамі літаратуры, прыцягальнасць дзействаў Ф. Р.

Найбольш вядомыя завадатары Ф. Р.: Л. Сімаковіч, А. Марачкін, М. Купава, Я. Кулік, С. Сокалаў-Воюш, В. Вячорка, С. Запрудскі, В. Яфіменка.

Літ.: Сачанка Г. “Вясну загукаці...” // *Беларускі ўніверсітэт*. 1981.III.19; Бажок А. Ля вытокаў новай традыцыі // *Мінская праўда*. 1981.V.24;

Трыгубовіч В. “На Івана ночка мала...” // *Голас Радзімы*. 1981.VI.23; [без назвы] // *Мінская праўда*. 1982.II.6; Антонова Т. “Ах, калядачкі, бліны-ладачкі” // *Голас Радзімы*. 1982.II.11; Кирпиченкова Н. Праздник, полный поэзии // *Вечерний Минск*. 1982.III.3; Антонова Т. “Ой, вясна, што ты нам прынясла?” // *Голас Радзімы*. 1982.V.20; Простота А. Это вечно юное Купалье // *Вечерний Минск*. 1982.VI.2; За папараць-кветкай // *Голас Радзімы*. 1982.VII.22; Прывітанне, вясна ясная! // *Вячэрні Мінск*. 1983.IV.20; Ціхановіч А. Як вясну гукалі // *Звязда*. 1983.IV.24; [без назвы] // *Чырвоная Змена*. 1983.IV.26; Так вясну гукалі... // *ЛіМ*. 1983.IV.29; Суша А. Як распачаўся маладзёжны рух // *Супольнасць*. 1989, № 2; Вячорка В. Беларуская Спеўна-Драматычная Майстроўня // *БЭ*. Т. 2. С. 429; Тое самае // *ЭГБ*. Т. 1. С. 415.

Сяргей Дубавец

ХАНЖАНКОВА група – падпольная антысавецкая арганізацыя. Створаная студэнтам Беларускага Політэхнічнага Інстытута С. Ханжанковым вясною 1962 з удзелам В. Храпавіцкага і Г. Сярогіна. Арганізацыя мела праекты праграмы і статуту. Паводле дадзеных следства, група здабыла друкарскі шрыфт дзеля выпуску ўлётак, а таксама зброю і ўзрыўчатку з мэтай падрыву ў Менску радыёглушыцеля. Удзельнікі групы рэгулярна слухалі замежныя радыёстанцыі. Асуджаны па артыкулу “антысавецкая агітацыя і прапаганда” на працэсе 7.X.1963.

Кр.: ГА РФ. Ф. 8131, воп. 31, спр. 95626, 95627; *Архіў НІПЦ “Меморіал”*. Ф. 167.

Літ.: Дзярновіч А. Індэкс рэпрэсаваных // *Наша Ніва*. 1998.III.16; 58¹⁰, с. 642; Нехамкин, Сергей. Покушение на Радиостанцию № 3 // *Известия*. 2004.IV.20 [<http://www.izvestia.ru/life/article70351>]; *Рэпрэсаваныя*, Т. 3.